

*Milorad Mijušković*¹

Povodom 60 godina Poljoprivrednog instituta u Podgorici

RAD NA UNAPREĐIVANJU POLJOPRIVREDE I RAZOVOJ NAUČNIH USTANOVA U CRNOJ GORI

1. Uvod

Institucionalno organizovani naučni rad u poljoprivredi, a i uopšte u Crnoj Gori, počeo je tek 1937. godine. On je bio ometan ratnim prilikama 1941-45. i poratnim teškoćama, a zatim i neredovnim uslovima u novije vrijeme. Naučnim radom su postupno obuhvatane nove oblasti, a neke od njih tek treba da dobiju svoj organizovani oblik. U međuvremenu je u razvijenijim zemljama došlo do prave eksplozije novih naučnih metoda i saznanja, pa uprkos napretku koji je i u nas ostvaren, razlike u stepenu razvoja se nijesu smanjile. Tome je dobrim dijelom doprinijela i tragična stagnacija izazvana međunarodnim sankcijama prema našoj zemlji. A u nauci svaka stagnacija znači nazadovanje.

Istorijat razvoja naučnog rada u poljoprivredi Crne Gore djelimično je obrađen u Spomenici Poljoprivrednog instituta, izdatoj povodom 40 godina njegovog postojanja. U ovom prilogu ukratko će se prikazati hronologija osnivanja raznih ustanova koje su ušle u sastav Poljoprivrednog (sada: Biotehničkog) instituta. Nešto detaljnije o tome će biti riječi u prikazu rada organizacionih jedinica Instituta. Smatrali smo, međutim, da ovom prilikom treba najprije osvijetliti i prikazati mjere koje su na unapređivanju poljoprivrede, preduzimane i prije osnivanja prve naučne ustanove u nas: Državne ogledne stanice za južne kulture u Baru, 1937. godine. Bez obzira što u to vrijeme nije moglo biti riječi o naučnom radu u sadašnjem smislu, ipak su i tada preduzimane mjere i osnivanje institucije koje se mogu smatrati pretečama organizovanog naučnog rada u Crnoj Gori. Kako taj period nije ranije bio dovoljno obrađen, ovdje mu je dat srazmjerno veći prostor.

¹ Akademik Milorad Mijušković, Biotehnički institut - Podgorica.

2. Mjere za unapređenje poljoprivrede u Crnoj Gori do ujedinjenja 1918.

Nije nužno posebno isticati da, u uslovima stalne borbe za slobodu, u staroj Crnoj Gori nijesu se mogle preduzimati neke posebne mjere za unapređenje poljoprivrede sve do Berlinskog kongresa i relativno dužeg mirnog perioda u razvoju Crne Gore. I prije a i poslije tog vremena, stočarstvo je bilo najvažnija, a zemljoradnja tek prateća privredna grana.

Prva smišljena mjera za unapređenje poljoprivrede potiče iz doba vladike Petra I. On je, naime, donio prvi krompir u Crnu Goru i proširio njegovo gajenje i time bitno uticao na smanjenje gladi, koja je često harala u ondašnjoj Crnoj Gori.

Organizovaniji oblici unapređenja poljoprivrede postavljeni su, međutim, tek u doba knjaza Nikole. Prihvaćeno je prije svega mišljenje da se naprednije mjere u poljoprivredi ne mogu usvajati ni sprovoditi pri tadašnjem stanju obrazovanja, te da to stanje treba mijenjati. Kao početne mjere u tom pravcu treba pomenuti da je već 1869. godine, na novoosnovanoj Bogosloviji, zavedena "ekonomija" kao obavezan predmet, a učitelji osnovnih škola podučavali su djecu osnovama vočarstva i drugih poljoprivrednih znanja. Preko državnih organa poljoprivrednicima su davana uputstva o naprednijem držanju stoke, gajenju biljaka i čuvanju plodova.

U to doba otvorene su i prve poljoprivredne škole: u Danilovgradu 1875. i u Podgorici 1893. godine.²

Osnivač i upravnik Zemljodjelske škole u Danilovgradu bio je dr Đorđe Radić, Srbin iz Vojvodine, "stručnjak odlične spreme i dugogodišnjeg iskustva". On je bio prvi doktor poljoprivrednih nauka u Srba, a u Crnu Goru došao je na poziv knjaza Nikole. Nažalost, pošto je 1876. nastupio rat s Turcima, Škola je zatvorena, a većina učenika pošla na ratište. Dr Radić je ostao u Crnoj Gori do 1878, kad se vratio na ranije mjesto upravnika Zemljodjelsko-šumarске škole u Požarevcu.

Boravak dr Radića u Crnoj Gori imao je svog velikog značaja ne samo kao osnivača Škole, nego i zbog drugih mjera koje je preduzimao za unapređenje inače veoma zaostale poljoprivrede. On je, 1876. godine unio u Crnu Goru rane sorte krompira kojih ranije nije bilo. Krompir je, inače, privlačio njegovu pažnju još od vremena školovanja, a sa ogleđima je počeo 1862. u Vojvodini. Međutim, prema navodima samog Radića, "najveće i najneograničenije ogledé" činio je i mogao je činiti "s raznim najnovijim krompirima, kao upravnik Zemljodjelske škole u Danilovgradu". U svojoj

² Ljubo Pavićević: Prve poljoprivredne škole u Crnoj Gori. Poljoprivreda i šumarstvo, 10, 3-4, 57-69, 1964.

knjizi "Krompir", izdatoj 1882. u Beogradu³, opisao je 100 sorata krompira, čemu su, nesumnjivo, doprinijeli i ogledi izvođeni u Danilovgradu.

Dr Radić je, inače, napisao oko 40 knjiga i brošura i izvanredno veliki broj stručnih članaka i pouka.⁴ Dio knjiga bio je namijenjen da kao udžbenici posluže u osnovnim školama u Crnoj Gori, Srbiji i Vojvodini.

Jedina od knjiga koju je dr Radić završio za vrijeme svog boravka u Crnoj Gori je "Povrtarstvo", izdata u Pančevu 1878. Kao zanimljivost treba pomenuti da je Radić, kako sam kaže, nekim sortama jagoda opisanim u knjizi "pridenuo sprska imena, kako bi se pod ovijema u našem narodu ove vrste rasprostirale". To su, uglavnom, imena članova knjaževske porodice Petrović.

Još jedan "izvanjac" koji je na traženje crnogorske uprave došao u Crnu Goru je Ilija Beara, Srbin iz Dalmacije. Proživio je i radio 15 godina u Crnoj Gori kao nastavnik Bogoslovije i "trudbenik oko domaće poljske privrede"⁵. Umro je i sahranjen na Cetinju 1887. godine. I on se zauzimao za otvaranje poljoprivredne škole, gajenje voćaka, krompira, lucerke, "misirske" pšenice, novih rasa stoke i osnivanje mljekarskih zadruga⁶.

Da bi se unapredilo vinogradarstvo i gajenje maslina, knjaz Nikola je podigao za sebe u Crmnici jedan veći vinograd i, za ugled ostalima, zasadio maslinjak.⁷

Kao vrlo značajan poduhvat na unapređenju poljoprivrede u ondašnjoj Crnoj Gori treba pomenuti osnivanje u Nikšiću "Zavoda za mlječnu industriju". Njega je, "o svom trošku", osnovao knjaz Nikola 1880, kao "stalnu, na racionalnim temeljima zasnovanu, praktičnu stanicu od osobite koristi narodu u pouci oko oglednog gajenja stoke i dobitka od nje". Zgrade Zavoda podignute su pod Trebjesom, gdje je bio i prvi knjažev dvor (stari dvor), a 100 rasnih krava i nekoliko priplodnih bikova nabavljeni su u Austriji.⁸

Knjaz je, iste godine, angažovao Švajcarca dr L. Švaleja da upravlja Zavodom. Pod njegovom upravom "stoka je njegovana po svim pravilima nauke i iskustva", a "sir i maslo iz Zavoda nijesu ustupali čuvenim proizvodima švajcarskim, njihova valjanost priznata je na svjetskim izložbama."⁹

³ Đorđe Radić: Krompir. Državna štamparija, Beograd, 1882.

⁴ Ljubo Pavićević, Milorad Mijušković: Djordjije Radić (1839-1922). Život i delo sprskih naučnika, I.SANU, Biografije i bibliografije knj. II, II odeljenje knj. I, 1996, Beograd.

⁵ Savo Lekić i Tomaš Marković: Poljoprivredne škole u Crnoj Gori, 1875-1995..., Bar, 1995.

⁶ Jedan zanimljiv izvještaj iz 1878. godine, Naša poljoprivreda, II, 3, 128, 1956.

⁷ Pedeset godina na prestolu Crne Gore, Cetinje, 1910.

⁸ Pedeset godina na prestolu Crne Gore, Cetinje, 1910.

⁹ Veljko Šakotić: Nikšić u Knjaževini (Kraljevini) Crnoj Gori. Nikšić, 1996.

Dr Švalej je takode pisao prigodne članke u Glasu Crnogorca i "činio pokušaje oko mlječne privrede u Drobnjaku i Pivi."

Riječi osobite pohvale Zavodu uputio je i Pavle Rovinski, koji je, zajedno sa poznatim naučnikom dr Švarcom, posjetio Zavod.¹⁰

Na Cetinju je, 1882. goidine, osnovano "Društvo za podizanje i gajenje šljiva u Crnoj Gori" (tzv. "ekonomsko društvo") čiji je rad imao kao rezultat širenje šljivarstva u krajevima gdje je ova voćka bila rijetka.¹¹

Godine 1890. knjaz Nikola je naredio da svaki vojnik, u krajevima gdje loza može uspijevati, usadi te godine 200 loza, svaki brigadir da posadi uz to i 20 maslina, komandiri i podkomandiri po 10, oficiri i barjaktari po 5, vodnici po 2, a desetari po 1 maslinu.¹²

U dva navrata, 1891. i 1895. godine, u Crnoj Gori je boravio jedan od najuglednijih evropskih stručnjaka za stočarstvo, prof. L. Adametz. U izvještaju koji je podnio knjazu Nikoli 1895. on je iznio svoja zapažanja o stočarstvu u Crnoj Gori sa predlogom mjera za unapređenje pojedinih vrsta stoke¹³. Svakako da su preporuke koje je on dao našle odraza u mjerama koje je crnogorska uprava preduzimala u narednom periodu.

U okviru mjera koje je Crna Gora činila za unapređenje poljoprivrede poslije Berlinskog kongresa, proširenja države i ulaska u relativno duži mirni period, već je pomenuto osnivanje Zemljodjelske škole u Podgorici 1893, osamnaest godina poslije one u Danilovgradu. Školovanje je bilo trogodišnje i pohađale su je dvije generacije učenika. Prestala je da radi 1898. godine, a umjesto nje osnovani su po nahijama rasadnici i postavljeni oblasni ekonomski da rade na unapređenju poljoprivrede.

Upravnik Zemljodjelske škole u Podgorici bio je profesor Filip Jergović. O osnivanju i radu ove škole već je ranije opširno pisano.¹⁴ Od opštih predmeta izučavani su: zakon božji, srpski jezik, geografija, istorija Srba, račun i geometrija, zemljomjerstvo, prirodne nauke (zoologija, botanika, mineralogija, fizika, hemija) a od stručnih: zemljodjelstvo, livadarstvo, povrtarstvo, stočarstvo, svilarstvo, pčelarstvo, osnovi marvenog ljekarstva, osnovi šumarstva, poljoprivredno računovodstvo i nauka o čuvanju zdravlja. Opšti

¹⁰ Veljko Šakotić: Nikšić u Knjaževini (Kraljevini) Crnoj Gori. Nikšić, 1996.

¹¹ Veljko Šakotić: Nikšić u Knjaževini (Kraljevini) Crnoj Gori. Nikšić, 1996.

¹² Pedeset godina na prestolu Crne Gore, Cetinje, 1910.

¹³ Filip Jergović: Mjere za unapređenje stočarstva (prevod izvještaja L. Adametza). Izvještaj o radu Zemljodjelske škole u Podgorici za 1894-96. godinu, Cetinje, 1896.

¹⁴ Ljubo Pavićević: n.rad. pod 3

predmeti predavani su u prvoj godini, voćarski i ratarski u drugoj, a stočarski i vinogradarstvo s podrumarstvom u trećoj godini.¹⁵

U okviru školskog rasadnika postojao je i "opitno polje", na kome su učenici gajili poljske usjeve i kalemove vinove loze. U rasadniku je postojao i mali sortimentski vinograd sa oko 20 sorata "fine jevropske loze".

Po završetku nastave učenici (uglavnom državni pitomci, po jedan iz svake nahije) odlazili su u svoj kraj i primjenjivali stečena znanja.

Poslije zatvaranja škole osnovani su voćni i lozni rasadnici u Danilovgradu, Baru, Limnjanima, Sotonićima, Morači, Kolašinu i Nikšiću.¹⁶

Prvi godišnji izvještaj o Knj. Crnog. Zemljodjelskoj školi u Podgorici za školsku 1893. godinu, pored "Školskih vijesti" odnosno ljetopisa Škole, u dijelu pod naslovom "Školska učila" sadrži podatke o rasadniku i o opitnom polju na kome se gaje svi glavni poljski usjevi, "da se oproba koje su sorte najpovoljnije za našu zemlju". U Izvještaju se dalje kaže: "Ove godine posijane su bile biljke za ishranu stoke i nekoliko vrsta rumečina... Na mjesto gdje je bio rumečin posijano je jesenas 14 vrsta ozime pšenice s namjerom ne bi li se našlo koje sjeme koje bi dobar rod davalo, a uz to i ranije od naše domaće pšenice prispijevalo, te tako od one bube (*Anisoplia austriaca*) sačuvano bilo, koja nam popije redovno svake godine zrno, dok je još u mlijeku..."

Najveći dio rasadnika bio je određen za podizanje i kalemljenje američke loze. "Tu se gaji pet vrsta američke loze, za koje se je našlo da će, na osnovu hemijskih analiza izvedenih na zemljištu iz sviju vinorodnih predjela Crne Gore, napredovati u našim krajevima. Te loze su sljedeće: *Riparia tomentosa*, *Riparia glabra*, *Rupestris*, *Solonis* i *Berlandieri*..."

U sljedećem godišnjem izvještaju, za školsku 1894-96, koji je objavljen kao prilog "Prosvjeti", u odjeljku VI - "Školska učila", kaže se: "Prošlih godina izvedeni opiti sa više vrsta engleske pšenice nijesu nikako ovdje uspjeli, no ih je vazda i u prirodu i u porastu nadmašilo domaće sjeme. Od raznih rumečina našlo se je da je *seklerski* za naš kraj ponajbolji, jer prispijeva najranije od svakog drugog (ali ne onako brzo kako ga u prvini razvikaše, tj. za 90-100 dana, no za potpuno dozrijevanje treba mu skoro i 120 dana)". F. Jergović u Izvještaju dalje nastavlja: "Sada će se na opitnom polju posijati smjesa raznih trava i djetelina kako bi se moglo posigurno znati koja će najbolje podnijeti za podizanje vještačkih livada u ovom kraju".

Ogledi su izvođeni i sa "opitomljenim stočnim grahom" (*Lathyrus silvestris* Wagneri) i sahalinskom heljdom (*Polygonum sahalinense*), ali su

¹⁵ Godišnji izvještaj o Knjaž. Crnog. zemljodjelskoj školi u Podgorici za školsku 1894-96. godinu, Cetinje, 1896.

¹⁶ Savo Lekić i Tomaš Marković, n.dj.

rezultati bili nepovoljni. Jergović, zato preporučuje da se koriste "ranjenik" (*Anthyllis vulneriaca*), dunjica (*Medicago lupulina*) i žuta smiljkita (*Lotus corniculatus*).

Od šumskog drveća za pošumljavanje preporučuje se *Pinus halepensis*, *Pinus pinea* i *Pinus pinaster*, a u hladnijim krajevima *Pinus austriaca*.

Radi gajenja svilene bube u rasadniku je bilo i sadnica murve. Privredno odjeljenje Ministarstva unutrašnjih djela je, 1904, izdalo brošuru "Budućnost svilarstva".

U svojoj knjižici "*Phytophthora infestans* de By ili maća na krompiru" (Cetinje, 1901), Milutin Tatar, opisujući ovu bolest i načine njegovog suzbijanja napominje da je "prethodne godine" tj. 1900. "činio pokušaje, u okolini Podgorice, Dnilovgrada i Nikšića, sa 22 vrste krompira", radi provjere njihove otpornosti na plamenjaču. On najprije navodi zašto je nužno vršiti ispitivanje, zašto treba da budu višegodišnja ("no pošto nije ni vrijeme svake godine jednako, niti što se tiče vlage, niti topline, niti je ravnomjerno preko cijele godine razdijeljeno - moraju se opiti ponavljati"), zašto je korisno da se obavljaju na više mjesta itd. Autor zatim opisuje kako je oglede postavio, a potom daje opširne podatke o parazitnoj gljivi, uslovima za njen razvoj i o načinu suzbijanja.

Godine 1901. Odjeljenje narodne privrede Ministarstva unutrašnjih djela osnovalo je u Nikšiću "Stočarski zavod sa poljoprivrednom stanicom", koji je "za kratko vrijeme postao uzorna stanica, gdje su seljaci mogli da se upoznaju sa racionalnom obradom zemlje i stručnim gajenjem stoke"¹⁷. S tim u vezi, treba pomenuti da je Privredno odjeljenje, 1905, izdalo i uputstvo o gajenju stočne repe.

Zavod je imao i svoj voćni rasadnik i živinarnik. Stočni podmladak i voćne sadnice ustupani su seljacima pod povoljnim uslovima. On je postojao do I svjetskog rata kao ugledno dobro za širenje naprednih mjera na selu.¹⁸

Duvan se u Crnoj Gori gajio od davnina, možda još od 17. vijeka. Godine 1903. uveden je "monopol duvana" pod upravom ministra finansija.

Po osnivanju posebnog Odjeljenja za narodnu privredu "zavedena je i marveno-ljekarska služba". Mjere koje je ta služba preduzimala u pogledu preventive i u liječenju stočnih bolesti (na primjer, obavezno vakcinisanje od

¹⁷ Veljko Šakotić, n.dj.

¹⁸ Veljko Šakotić, n.dj.

antraksa) i naredbe koje je propisivala govore o velikom značaju ove službe (makar ona bila tek u začetku) na unapređenju stočarstva.

2.1. Poljoprivredne publikacije

Znatni napori koji su u Crnoj Gori ulagani u stvaranje ustanova koje su predstavljale začetke istraživačkog rada, praćeni su i, za to doba, priličnim brojem stručnih priloga u tadašnjim listovima ili u posebnim publikacijama. Ako ostavimo po strani radove, pretežno o flori i fauni, koje su o svojim istraživanjima u Crnoj Gori objavljivali stranci van Crne Gore (Bubak, Baldacci, Rebel, Hans, Baudys, Jaap, itd.), a zadržimo se na radovima koji su objavili domaći autori, može se konstatovati da su se oni trudili da tadašnja znanja iz poljoprivrede naprednijih zemalja učine dostupnim i našim ljudima.

Poslije Đorda Radića, koji je svoje knjige pisane i štampane u Vojvodini i Srbiji redovno slao i u Crnu Goru, približavanju znanja o naprednoj poljoprivredi pisanom riječju dopunio je posebno Filip Jergović. On je u "Prosvjeti" (I/1889, III sv. 1 i 2/1891) objavio nekoliko članaka o "neprijateljima usjeva", a zatim o "pržinanju zemlje u Bjelopavličima". Istakao je ne samo potrebu kalcifikacije tih zemljišta, već daje i sastav "pržine" i "bjeluge" koje se za tu svrhu koriste. On objašnjava i razloge zbog kojih je korisno "pržinati" zemljišta.

U već citiranom Izvještaju o radu Zemljodjelske škole u Podgorici za 1893. godinu, Jergović je objavio, na 20 strana, članak pod naslovom: "Šta će nam američke loze". On daje istorijat pojave filoksere u Evropi i njeno širenje, opis štetočine, znake oštećenja i pričinjene štete, kao i način njenog suzbijanja, a posebno korišćenje podloga američke loze i način kalemljenja. U Izvještaju za 1894-96. godinu objavio je i opširan rad "Sumpor u podrumu" (20 strana), a zatim i "Mjere za unapređenje stočarstva". Ovaj drugi prilog (30 strana) predstavlja u stvari prevod izvještaja o stanju i mjerama za unapređenje stočarstva, koji je sačinio Dr L. Adametz, sa kojim je F. Jergović, prethodnog ljeta, proveo tri nedelje po Crnoj Gori.

Jergović je, u izdanju Državne štamparije u Cetinju, 1898 izdao knjigu "Školska bašta, njeno osnivanje i uređenje". On je kasnije, 1900. godine, objavio u izdanju K.C. Državne štamparije na Cetinju prvi priručnik iz zaštite bilja u Crnoj Gori, pod naslovom "Najglavnije bolesti i neprijatelji naših usjeva".

Iako Boka Kotorska, u doba Nikole I, nije bila u sastavu Crne Gore, iz današnje perspektive gledano valja zabilježiti da su u publikacijama koje su tamo izlazile krajem 19. i početkom 20. vijeka objavljivani stručni prilozi i pouke iz poljoprivrede. Najviše takvih članaka objavljeno je u listu "Boka".

U "Srpskom magazinu, godišnjem časopisu za pouku, zabavu i književnost", koji je uređivao i izdao iguman Dionisije Miković, u broju za 1896. godinu nalazimo članak Andra Lazarevića, školskog nadzornika u Boki, pod naslovom: "Iz vinogradarstva. Bolesti vinove loze prouzrokovane gljivama. I. Peronospora". Pored opisa bolesti, autor je dao i savjete kako je treba suzbijati. Neki od iznijetih podataka nijesu u skladu sa sadašnjim (a i ondašnjim) znanjima o ovoj bolesti. Ipak, ovo je prvi rad sa prostora sadašnje Crne Gore o plamenjači loze.

Kad je riječ o plamenjači loze, treba pomenuti i rad Mila Tatara, koji je pod naslovom "Upustvo za poznavanje peronospore na vinovoj lozi i o njenom suzbijanju" izašao kao posebna brošura 1911. godine u izdanju Odjeljenja narodne privrede, a štampan u Državnoj štampariji Kraljevine. Crne Gore na Cetinju. Pored sadržaja koji proizilazi iz naslova, treba posebno istaći prilog na tabli u boji, na kojoj su, u izvanrednoj tehnici, prikazani "peronospora", "ožegotina" i "erinoza".

U "Grlici" je u brojevima za 1880-1891, objavljeno nekoliko stručnih članaka o gajenju ili zaštiti važnijih poljoprivrednih kultura. Tu se, pored ostalog, mogu naći i članci o potrebi regulisanja Drima i Bojane (III, 1891) i o radu na Bojani (VI, 1896).

"Glas Crnogoraca" je, takođe, često objavljivao članke i uputstva namijenjene popularisanju naprednih mjera u poljoprivredi.

U periodu poslije 1910, M. Vujović i I. Kaluderović objavili su u "Zeti" nekoliko članaka slične prirode. Interesantno je istaći da je M. Vujović, pored toga, objavio i članak "Grozničavo drvo - *Eucalyptus*" (Zeta, III, 1910, 79-80), a I. Kaluderović - "Žuka - *Spartium junceum tinctoria*" (IV, 1911, 90-92).

Nekoliko drugih članaka i brošura M. Tatara (1900, 1901) i I. Kaluderovića (1907) imali su karakter popularnog objašnjavanja potreba i mogućnosti suzbijanja biljnih bolesti i štetočina. Oni su predstavljali odraz tadašnjeg opšteg poznavanja tretiranih problema i , bez sumnje, odigrali značajnu ulogu u tom periodu.

Iz vinogradarstva sve do 1955. godine u Crnoj Gori nije bilo naučnih radova u današnjem smislu. Pored onoga što je već navedeno, kao stručne priloge treba uvrstiti i opise važnijih sorata vinove loze koja je za Vialinu Ampelografiju (1909) dao Petar Plamenac. Tadašnji (1905) oblasni ekonomi, Milo Vujović (Podgorica) i Petar Vojvodić (Bar) u svojim izvještajima

Ministarstvu unutrašnjih djela dali su podatke o važnijim sortama vinove loze koje se gaje u njihovim područjima.¹⁹

Milosav M. Dedović, redovni član i sekretar Privrednog savjeta, objavio je, u izdanju K.C. Državne štamparije na Cetinju, dvije stručne publikacije: "Privreda. I Voćarstvo", 1906 (37 strana) "Privreda. II Vinogradarstvo", 1910 (53 strane). U ovim knjižicama data su osnovna znanja i praktična uputstva iz voćarstva i vinogradarstva.

S obzirom da je u Zemljodjelskoj školi u Podgorici jedan od predmeta bio i "zemljomjerstvo", treba napomenuti da je (iako ne kao udžbenik) u izdanju Ministarstva za finansije, 1890. izašla posebna knjiga "Uputstvo za mjerenje površina", koja je 1894. doživjela i drugo izdanje.

A.Kapetanović izdao je na Cetinju 1912. svoju brošuru "Praktično gajenje kokošaka i vještačko izlezivanje pilića", a M.Vujović u izdanju Odeljenja narodne privrede, "Napomene našim vinogradarima", Cetinje, 1914.

Ministarstvo unutrašnjih djela, odnosno njegovo Odeljenje za narodnu privredu, povremeno je izdavalo uputstva o provođenju nekih mjera u poljoprivredi. Bilježimo tako: "Uputstvo g.g. učiteljima o podizanju školskih rasadnika" (sa planom školskog rasadnika u prilogu) štampano u Državnoj štampariji na Cetinju, 1906; "Uputstvo o poznavanju i suzbijanju krvave vaši na jabukama" (Državna štamparija na Cetinju, 1908); "Uputstvo o uništavanju gusjenica", 1908 - primjeri su nastojanja da se sa novijim mjerama upozna što veći broj korisnika.

3. Poljoprivredne ustanove u Crnoj Gori poslije ujedinjenja

Između dva svjetska rata rad na unapređivanju poljoprivrede u Crnoj Gori bio je, sve do kraja tog perioda, u institucionalnom smislu, srazmjerno skroman. Postojali su Poljoprivredno odeljenje pri Banskoj upravi na Cetinju i poljoprivredni referenti u srezovima koji su se brinuli za unapređenje poljoprivrede u okviru svoje nadležnosti.²⁰ Razvijani su i neki oblici zadrugarstva, osnovani su novi rasadnici i dosta brojne pripusne stanice, uvedene su neke nove rase stoke, davano je kvalitetno sjeme i sadnice a naprednim poljoprivrednicima dijeljeni alati, oruđa, pa i mašine. Primjenjivane su i nove mjere u obradi zemlje i gajenju stoke. Preko povremenih tečajeva, izložbi i

¹⁹ Ovi izvještaji su objavljeni u časopisu Naša poljoprivreda br. 1, 4, 5-6 za 1956. godinu.

²⁰ Riječ je samo o teritoriji ranije Crne Gore, a ne čitave Zetske banovine. Stručna pomoć pružali su im ondašnje Poljoprivredne ogledne i kontrolne stanice, najprije, ona u Topčideru, a zatim u Splitu.

nekolike domaćičke škole uticalo se i na poljoprivredno i opšte obrazovanje proizvođača. Sve je to imalo znatnog odraza na prihvatanje savremenijih mjera u proizvodnji.

Godine 1933. osnovana je u Baru Specijalna poljoprivredna škola za južne kulture. Ona je do školske 1939/40. bila jednogodišnja, a onda je prerasla u dvogodišnju. U ovoj školi (odnosno na njenom imanju) kao jedinjoj za južne kulture u Jugoslaviji, boravili su na praksi i svršeni poljoprivredni inženjeri kao i svršeni učenici srednjih poljoprivrednih škola iz čitave zemlje.²¹

3.1. Osnivanje Državne ogledne stanice za južne kulture u Baru

Može se s pravom kazati da je, u to doba, najznačajnija mjera za unapređivanje poljoprivrede, posmatrano dugoročnije, bilo osnivanje Državne ogledne stanice za južne kulture u Topolici kraj Bara. Ova Stanica je bila prva i najstarija specijalizovana naučno istraživačka ustanova u Crnoj Gori. Osnovana je 1. aprila 1937. godine Rješenjem Ministarstva poljoprivrede Kraljevine Jugoslavije br. 26341/II, a na osnovu paragrafa 70 tačka 3 Finansijskog zakona Kraljevine Jugoslavije za 1937/38. godinu,²² "na mjesto srednje poljoprivredne škole predviđene Finansijskim zakonom za 1936/37. godinu". Stanici je dodijeljeno 50 ha zemljišta koje je bilo ranije dio školskog imanja. Aktom o osnivanju predviđeno je da ministar poljoprivrede propiše pravilnikom "ustrojstvo i rad Državne ogledne stanice za južne kulture u Topolici", kao i sličnih stanica u Goraždu i Škofjoj Loci.

Zgrada predratne državne ogledne stanice za južne kulture u Baru

²¹ Savo Lekić i Tomaš Marković, n.dj.

²² Savo Lekić i Tomaš Marković, n.dj.

Pravilnikom donijetim 7. maja 1938. Stanici je stavljeno u zadatak "da proučava kulture južnog voća i da sve naučne tekovine populariše i pruža podatke za praktično primjenjivanje istih u praksi". Pravilnikom je određeno da Stanica ima sljedeće odsjeke naučnoistraživačkog karaktera: Odsjek za maslinarstvo, Odsjek za smokvarstvo, Odsjek za agrume, Odsjek za razno južno voće, Fitopatološki odsjek i Hemijsko-pedološki odsjek. U okviru osnovnog zadatka Stanice predviđeno je da ona postavlja odgovarajuće ogledne u širokom rejonu gajenja južnog voća, da odabira, oplemenjuje i rejonizira pojedine vrste i njihove sorte za odgovarajuća područja, proučava biljne bolesti i štetočine i mogućnosti njihovog suzbijanja. Uz to proučava klimu i zemljište rejona u kojima se te biljke gaje, izdaje naučne i praktične publikacije, održava stručne tečajeve i daje savjete ustanovama i privatnim licima. Pravilnikom su određeni zadaci i u djelokrugu svakog odsjeka, kao i dužnosti i obaveze osoblja i način poslovanja ustanove.

Odsjeci su bili opremljeni odgovarajućim laboratorijskim uređajima.

Od samog osnivanja u Stanici su radili 4 naučna i stručna saradnika. Prvi direktor je bio inž. Špiro Pejanović, fitopatolog, a saradnici-asistenti: ing. Veljko Dubaković, specijalista za agrumarstvo, ing. Milan Redžić, specijalista za voćarstvo i ing. Nikola Maričić, pedolog. Oni su imali i tehničke saradnike

²³

Prve godine Stanica je bila smještena u bivšem Dvorcu na Topolici. Naredne, 1938. premještena je u novopodignutu zgradu namijenjenu za stanovanje osoblja, a samo privremeno i za njen smještaj.

Početak rada Stanice svodio se uglavnom na rješavanje problema organizacije, izgradnje, opremanja, konstituisanja i konsolidaciju. Važan zadatak bio je i uređenje oglednog polja, introdukcija i kolekcionisanje vrsta i sorata južnog voća, podizanje vjetrozaštitnih pojaseva i uređenje laboratorija. Rat je prekinuo normalan rad Stanice.

U toku rata 1941-45. rad Stanice bio je sveden na najmanju mjeru, ali se je uspjelo da se njena imovina sačuva, posebno ogledni zasadi.

4. Naučne ustanove poslije II svjetskog rata

Neposredno poslije rata počeo je intenzivan rad na obnovi zemlje. Obnavljaju se ranije i osnivaju nove poljoprivredne naučne ustanove: Zavod za poljoprivredna istraživanja u Podgorici 1945. i Zavod za stočarstvo u Nikšiću 1946. godine. Predratna Državna ogledna stanica za južne kulture u Baru obnovljena je 1947. kao Zavod za južne kulture i vinogradarstvo. Ove ustanove, kao i kasnije formirane, ušle su u sastav današnjeg Poljoprivrednog

²³ Vidi i: 40 godina Poljoprivrednog instituta Titograd. 1937-1977. Titograd, 1977.

(Biotehničkog) instituta. Tako je održan kontinuitet u razvoju naučnog rada u poljoprivredi Crne Gore od 1937. do danas.

Bilo bi suvišno da se ovdje opisuje i analizira rad svih naučnih institucija koje su poslije II svjetskog rata osnivane, reorganizirane, spajane, premještane iz jednog i drugo mjesto ili ukidane²⁴. U svemu tome nije uvijek bilo racionalnosti i opravdanosti. Biće dovoljno ako samo navedemo ustanove koje su svojevremeno osnovane kao samostalne, a potom, prije ili kasnije, uključene u Poljoprivredni institut. Tako je 1949. osnovana Stanica za ispitivanje zemljišta u Baru, Veterinarsko-dijagnostička stanica u Titogradu osnovana je 1950, Stanica za voćarstvo u Bijelom Polju 1952, Stanica za konjarstvo u Žabljaku 1954. (od 1959. kao Stanica za stočarstvo), Stanica za duvan (od 1957. Institut za duvan) u Titogradu osnovana je 1954, Stanica za pamuk u Kodrama kod Ulcinja 1954. i Stanica za vještačko osjemenjavanje stoke u Titogradu 1956.

Stanica za ribarstvo u Titogradu, formirana 1961, nije ulazila u sastav Poljoprivrednog instituta.

Za organizaciju i kontinuitet razvoja naučnoistraživačkih ustanova u Crnoj Gori naročito je značajna 1961. godina. Tada je formiran Poljoprivredni institut, izvan koga su tada ostale samo Stanica za jadranske kulture u Baru i Stanica za ribarstvo u Titogradu. Međutim, Uredbom Izvršnog vijeća Skupštine Crne Gore (Sl. list SRCG br. 22/63) umjesto postojećih ustanova osnovan je Zavod za unapređivanje poljoprivrede, u čiji sastav ulaze: Poljoprivredni institut, Zavod za subtropske kulture, Dijagnostičko-veterinarska stanica, Centar za vještačko osjemenjavanje stoke, kao i novoformirani Centar za unapređivanje poljoprivrede i savjetodavnu službu. U tom sastavu i pod tim imenom Zavod djeluje do 1971, kada ponovo dobija naziv Poljoprivredni institut.

Od 1963. nijesu vršene značajnije organizacione promjene u naučnoistraživačkoj poljoprivrednoj službi, osim nepotrebne promjene naziva. Jedino je 1964. izdvojena Stanica za duvan i pripojena Duvanskom kombinatu i 1975. izdvojena Stanica za stočarstvo u Žabljaku, čime je izgubljena važna funkcija unapređenja stočarstva u brdsko-planinskom području.

Poljoprivredni institut je, zajedno sa ostalim visokoškolskim i naučnim ustanovama u Crnoj Gori, udružen u Univerzitet Crne Gore 1974. godine.

Do 1996. u Poljoprivrednom institutu su postojale sljedeće naučnoistraživačke jedinice:

- a) U Podgorici:
 - Zavod za proučavanje zemljišta,
 - Zavod za ratarstvo i povrtarstvo,
 - Zavod za vinogradarstvo i voćarstvo,

²⁴ Vidi i: 40 godina Poljoprivrednog instituta Titograd, 1937-1977, Titograd, 1977.

Zavod za stočarstvo,
Zavod za zaštitu bilja,
Veterinarski zavod,
Zavod za agroekonomska istraživanja.

b) Izvan Podgorice:

Zavod za voćarstvo u Bijelom Polju,
Zavod za suptropske kulture i zaštitu od zagađenja u Baru.

Različiti putevi razvoja i rada današnjih jedinica Instituta biće predmet posebnih razmatranja za svaku jedinicu posebno.

4.1. Osnivanje Biotehničkog instituta - Podgorica

Vlada Republike Crne Gore, na sjednici od 6. juna 1996. donijela je odluku o organizovanju naučnih ustanova u Republici Crnoj Gori, objavljenu u Službenom listu RCG br. 19 od 20. juna 1996. Prema toj odluci, "postojeće organizacije iz oblasti naučnih djelatnosti u Republici Crnoj Gori organizuju se kao naučne ustanove", od kojih "Poljoprivredni institut - Podgorica, organizuje se i posluje pod nazivom Biotehnički institut - Podgorica, sa sjedištem u Podgorici."

Članom 3 iste Odluke regulisano je da su djelatnosti Instituta: osnovna, primijenjena i razvojna istraživanja iz oblasti poljoprivrede, veterine i šumarstva, proučavanje šumskih staništa i istraživanje najpovoljnijih načina pošumljavanja, zaštita životne sredine, osposobljavanje i usavršavanje kadra za naučni i stručni rad, izdavanje naučnih i stručnih publikacija, proizvodnja sjemenskog i sadnog materijala u biljnoj proizvodnji i priplodnog materijala u stočarskoj proizvodnji, kontrola kvaliteta poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i stočne hrane, sjemenskog i sadnog materijala, kvaliteta i plodnosti zemljišta, savjetodavne i istraživačko-razvojne usluge radi osvajanja novih ili poboljšanja postojećih proizvoda u biljnoj i stočarskoj proizvodnji i drugi poslovi u skladu sa zakonom i Statutom Instituta.

Odlukom je regulisano (čl. 7) da imovinu Instituta čine stvari, prava i obaveze ranije organizacije.

Odlukom je, takođe, regulisan način finansiranja Instituta (iz budžeta, sopstvenih prihoda i drugih izvora), upravljanje, načina donošenja statuta, preuzimanje sredstava ranije ustanove itd.

Na osnovu ove odluke Savjet Biotehničkog instituta donio je Statut 22. jula 1996. koji je Vlada Republike Crne Gore razmatrala i na njega dala saglasnost 13. februara 1997. o čemu je obavijestila Ministarstvo prosvjete i nauke dopisom br. 02-168 od 21.II 1997.

Statutom je predviđeno da Biotehnički institut ima dva sektora: naučnoistraživački i razvojni. U okviru naučnog sektora formiraće se naučni centri. Oni će biti naknadno definisani posebnim aktom Instituta.

Osim preimenovanja zavoda u centre, Biotehnički institut će, u osnovi, zadržati sadržaj rada Poljoprivrednog instituta. Najveća novina, koja i opravdava naziv Biotehničkog instituta je uključivanje šumarstva u Institut. Do ovoga je došlo zbog kadrovskih, prostornih i drugih teškoća da se formira posebni Institut za šumarstvo kao naučna ustanova, što ostaje kao buduća orijentacija.